

G. IVĂNESCU, UN PORTRET *IN AETERNUM*

EUGEN MUNTEANU*

Despre G. Ivănescu nu pot vorbi decât la modul subiectiv, emoțional, părtinitor și personal. Pe aceia dintre cititorii acestor rânduri cărora această formulă de evocare le displace îi rog să nu mai citească în continuare. Îl consider pe Ivănescu unul dintre magiștrii mei, alături de marele său contemporan și prieten Eugeniu Coșeriu. Întâlnirea cu fiecare dintre ei a determinat în mod decisiv sensul parcursului meu profesional, poate chiar destinul meu în genere. Despre întâlnirile mele cu Eugeniu Coșeriu am scris în câteva rânduri, la relațiile dintre cei doi magiștri ai mei m-am referit cu prilejul unei evocări publice și al publicării unei scrisori a lui Coșeriu către Ivănescu. Le-am editat, respectiv tradus o parte din operă, am organizat pentru fiecare câte o conferință comemorativă, la împlinirea a 100, respectiv 90 de ani de la naștere, am scris câteva articole despre fiecare, am preluat de la ei elemente de doctrină pe care am încercat să le continui și să le integrez organic în propria mea concepție lingvistică. De asemenea, am republicat *Problemele fundamentale ale limbii române literare* și am condus o teză de doctorat având ca studiu monografic viața și opera lui G. Ivănescu, redactată de tânărul nostru coleg Cătălin Nicolau, lucrare care urmează să apară. Tot împreună cu domnul Cătălin Nicolau am pregătit un amplu volum de articole și studii importante ale lui Ivănescu, pe care el le-a scris sau le-a tradus în limbi străine și care urma să apară încă din timpul vieții sale, dar, din rațiuni de istorie contextuală, s-a amânat puțin momentul publicării. Menționez și modestele servicii de documentare și pregătire pentru tipar pe care i le-am oferit profesorului Ivănescu la definitivarea sumarului volumului *Studii de istoria limbii române literare*, volum apărut postum, în 1989. Prin urmare, aș putea spune, cu smerenia necesară, că mi-am adus obolul, mi-am făcut cumva datoria filială față de memoria unuia dintre profesorii mei.

De statură medie, mai degrabă scund, cu o constituție foarte firavă, cu un defect vizibil la unul dintre ochi, Ivănescu impunea totuși un respect aproape

* Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide” al Academiei Române, Iași, str. Th. Codrescu, nr. 2, România.

magnetic celor din jurul său. Era un maniac al igienei personale și vestimentare. Își compensa fragilitatea ființei terestre prin calități spirituale superioare: voință ieșită din comun, tenacitate în urmărirea scopului suprem al vieții, care pentru el era știința și numai știința și mai ales știința, o memorie ieșită din comun a faptelor de limbă, care îl scutea de întreținerea unui fișier personal, sistematic și voluminos, cum era, de exemplu, cazul lui Iorgu Iordan.

Fac aici o paranteză pentru a reaminti faptul că Iorgu Iordan a donat prin testament biblioteca sa Universității noastre, iar aceasta se află în fondul „Iordan” de la Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu”. Am avut, ca să zic așa, privilegiul să fac parte din comisia alcătuită de decanul¹, la vremea potrivită, în 1986, alături de domnii Adrian Turculeț și Ioan Oprea, trimiși fiind la București pentru a prelua respectiva donație din vila de pe strada Sofia a familiei Iorgu Iordan. Trebuie să spun că am ajuns cam târziu la București, până s-au perfectat formalitățile. Ajunși acolo, am constatat că lipseau multe cărți din cele ce ar fi trebuit să ne revină, dar ceea ce a rămas este foarte consistent și poate fi consultat cu folos din fondul „Iordan”, la biblioteca menționată. Tot acolo am găsit și fișierele cărților importante ale lui Iordan. *Dicționarul de nume proprii, Toponimia românească*, toate având un fișier extrem de amplu, cu fișele ordonate frumos în casete, încât mă întreb dacă nu cumva și noi, cercetătorii ieșeni, n-am învățat poate de la Iordan – cum și el o fi învățat poate din tradiție – cum se redactează și se aranjează fișele de atestare lexicografică.

Nu era acesta cazul lui Ivănescu; temperament fugos și neliniștit, el pare să nu fi avut nevoie de un fișier. Bucățele de hârtie cu notații, idei, consemnări sau citate și le punea peste tot prin casă, făcea de asemenea diferite notații pe tot felul de cărți, pe coperti, pe margini, își punea prin cărți și dosare fișe cu totul și cu totul fanteziste, de toate felurile, și triunghiulare și lungi și rotunde, cum se nimerea, pe care își nota vreo idee. În schimb, avea o memorie foarte bună a faptelor de limbă, precum și a locurilor unde și-a notat anumite lucruri sau unde a citit despre ele.

Când a revenit în Iași, cărțile sale au fost descărcate din camion și depuse de muncitori de-a valma, în cele trei camere ale apartamentului de pe Șoseaua Nicolina, pe care i l-au pus la dispoziție autoritățile ieșene de atunci. Acolo au rămas cărțile respective până când stăpânul lor a murit, pentru că el se învățase să le consulte *in situ*, cum se spune, acolo unde se aflau, în mormanele respective, și n-a mai considerat necesar să le mai pună în rafturi și să le mai dea o nouă organizare. Ivănescu nu avea deci nevoie de vreun fișier sistematic. Avea un simț al detaliului semnificativ și o bună intuiție a esențialului.

¹ Decan era la vremea respectivă Alexandru Andriescu, care era în același timp director al Institutului, pe atunci Centrul de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor al Universității.

Între trăsăturile personalității lui G. Ivănescu impresiona entuziasmul cu care trăia actul de cunoaștere și capacitatea de a se bucura de o descoperire științifică oarecare, a lui sau a altora; posedă o ideală capacitate de proporționare a detaliilor, însoțită de o capacitate superioară de construcție a unei ipoteze, a unei teorii, a unei construcții ideatice complete. De asemenea, în mod paradoxal aproape, deținea o uriașă rezistență psihică la efort intelectual, aflată într-o disproporție vădită cu penuria forțelor fizice și cu fragilitatea sa permanentă. Era intransigent și critic față de oricine, pentru că era întâi și întâi autocritic și intransigent față de el însuși. Dacă s-ar putea vorbi despre o „marcă Ivănescu”, intransigența ar putea fi, probabil, trăsătura cea mai evidentă. Cel mai frecvent cuvânt cu care îi „gratula” pe cei considerați de el impostori – nu prea avea imaginație în imprecății – era, cred, *imbecil*. Aceasta era invectiva pe care-o folosea frecvent, dar mai ales la adresa celor mari și puternici! Dacă ne gândim bine, își făcuse prin acest fel al său de a fi, frust și intempestiv, mulți dușmani, dar dușmani pe care nu-i dorea de fapt, pentru că nu se simțea confortabil să își dea seama că este „săpat”, că îi sunt obstrucționate inițiativele. Dacă era, cum spun, intransigent față de cei mari și puternici, era în schimb îndurător și foarte generos, până la naivitate, s-ar spune, aproape de „prostie”, față de cei mici și slabi. Fiecare dintre cei care au pătruns mai des în universul lui domestic, în apartamentul de la parterul unui bloc de pe Șoseaua Nicolina, poate confirma, de exemplu, naivitatea (voită, aparentă?!) cu care se lăsa tapat de bani de auxiliarii săi casnici, la cumpărăturile zilnice sau la dactilografiera textelor manuscrise. Trebuie spus, în treacăt, că, la bătrânețe, G. Ivănescu avea un venit consistent, fiindcă era membru corespondent al Academiei, avea o pensie bună, în fine, câștiga îndestulător, cărțile se plăteau pe atunci foarte bine. Din publicarea capodoperei sale, *Istoria limbii române*, se spune, a primit destui bani, așa încât și-a cumpărat o sută de exemplare din carte, pentru a le oferi, iar restul, o sumă foarte consistentă, a dăruit-o fiicei sale Irena. Nu ducea deci lipsă, din punctul acesta de vedere.

Provenea din comuna Vutcani, județul Vaslui, dintr-o familie de mici funcționari și intelectuali de țară, în care se cultiva simțul valorilor intelectuale, ca în multe alte familii din perioada interbelică, din care au ieșit foarte mulți dintre intelectualii români ce au făcut onoare culturii românești în epocă, mici funcționari de țară, țărani mai înstăriți, notari sau funcționari la primărie etc. Provenea dintr-un mediu care arăta un mare respect față de creația culturală, de vreme ce, după cum se știe, în cultura contemporană s-au mai remarcat doi Ivănești importanți, poetul Cezar Ivănescu și istoricul Dumitru Ivănescu. Aceasta era originea eroului meu. Propria sa familie, mică, îndrăznesc să spun, a fost un eșec. A fost căsătorit cu Rodica Ciocan Ivănescu, ea însăși, ca elevă preferată a lui Iorga, spunea profesorul, o persoană erudită, o polonistă de excepție, istoric literar și traducător cu contribuții notabile. Se pare însă că nu a putut îndura până la sfârșit caracterul excentric al

soțului său, de vreme ce au ajuns să se despartă după decenii de conviețuire, ea nedorind să îl urmeze la Iași. Nu a vrut sau nu a putut să o facă. La București dețineau o casă într-o zonă foarte bună, Cartierul Primăverii... Cred că este acum un moment potrivit să fac publică o informație importantă. În podul casei mele se află un sac de scrisori primite de el, pe care G. Ivănescu mi le-a dăruit cu indicația să le fructific cum voi crede de cuviință. Între acestea, cea mai mare parte, cam 100 de scrisori, sunt de la Rodica Ciocan Ivănescu. Publicarea acestuia veritabil roman epistolar ar putea fi un mic eveniment literar, fiindcă arată că, până la urmă, cei doi s-au iubit foarte mult, dar de la o anumită vârstă probabil că nu s-au mai suportat fizic. G. Ivănescu vorbea mult despre profesorii lui, despre prieteni, despre Pușcariu, despre Densusianu, despre oricine, dar despre el însuși și familia sa, foarte puțin.

Reamintesc în acest context câteva date despre formația sa școlară și despre evoluția profesională. A făcut liceul la Bârlad, iar Facultatea de Litere la Iași, continuându-și apoi studiile la Paris și Roma. Profesorii cei mai apropiați i-au fost Alexandru Philippide și Iorgu Iordan, dar și-a însușit și învățăturile lui G. Ibrăileanu. După o perioadă promițătoare ca asistent la Literele ieșene, a fost alungat din învățământ, în contextul epurărilor din anii '50. A urmat pentru Ivănescu o perioadă pe care eu aș numi-o a exilului interior, când s-a găsit șomer la București câțiva ani. A trăit și el această dramă sau traumă – pentru el a fost o reală traumă – a marginalizării sociale. Lumea nu înțelegea de ce în anii '80, când majoritatea dintre noi ne eliberasem în forurile noastre interioare de teroarea dictaturii proletariului, Ivănescu era singurul din lumea noastră care spunea „tovarăș” în continuare, și pe dedicații, și în public, atunci când nu mai era deloc la modă să spui „tovarăș”, acest apelativ fiind folosit exclusiv de activiștii de partid sau cu referire la aceștia. Interpretarea pe care o dau acestei mici ciudățenii comportamentale anacronice se bazează pe două elemente: este vorba, mai întâi, de spaima pe care o trăise în anii '50, în perioada de maximă virulență a represiunii comuniste, spaimă de care, se pare, nu reușise să se elibereze integral. Avem de a face, pe de altă parte, și cu o anumită consecvență cu sine. Această perioadă de exil interior putea să ducă la încheierea brutală, înainte de a începe, a unui destin științific de excepție. Nu s-a petrecut așa cu Ivănescu datorită apariției în viața sa a unor persoane providențiale – profesorul său Iorgu Iordan și, mai ales, Ilie Murgulescu. Acesta din urmă, vechi activist comunist și el, ministru al Învățământului și, deopotrivă, președinte al Academiei pentru o lungă perioadă de timp, un om de încredere al lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, cel care, am aflat după aceea, a mai „recuperat” pentru regim și alte personalități, acest „activist luminat” l-a reintrodus în circuit și pe G. Ivănescu, invitându-l să fie membru corespondent al Academiei RSR. Pentru această uriașă „mână de ajutor”, Ivănescu i-a rămas recunoscător, dedicându-i lui Ilie Murgulescu cartea sa cea mai importantă, *Istoria limbii române*. Urmează așadar această recuperare oficială pe care o acceptă cu

recunoștință, încadrându-se cu râvnă și cu aplicație în inițiativele constructive la care fusese invitat să participe. La Craiova și la Timișoara, Ivănescu a trebuit să construiască, aproape *ex nihilo*, niște catedre de română, cu grupurile de cercetători care trebuiau să le populeze. Filologii de la Timișoara, mai ales, se recunosc drept discipoli ai săi, fiindcă el este, de fapt, cel care a construit acolo ceva, nu cum se spune „a reconstruit”, fiindcă la Universitatea de Vest abia atunci se întemeia filologia românească. Ștefan Munteanu, Vasile Țăra, Vasile Frățilă, ca să nu-i menționăm decât pe cei mai vârstnici, persoane din generația profesorilor noștri, îi sunt recunoscători pentru faptul că i-a stimulat, i-a ales, i-a îndrumat să devină cercetători ai limbii române.

Întoarcerea la Iași s-a petrecut către sfârșitul carierei, la o vârstă care la un Iordan se părea a fi încă foarte activă, și anume în jur de 60 de ani, în pragul pensionării. Din 1971, G. Ivănescu a fost adus/chemat la Iași în special datorită diligențelor lui Vasile Arvinte, care era deja o persoană influentă în Universitate, șef de catedră și decan o vreme, apoi prorector. Dar Ivănescu, învățat care putea ilustra orice materie, orice disciplină filologică, nu a putut primi moduluri care se numeau pe atunci „cursuri fundamentale”, pentru că erau deja ocupate de elevii lui, și atunci a acceptat să predea discipline „orhidee”, cum era indo-europenistica sau alte cursuri opționale. Acestea au fost ultimele ocazii cu care, ca să zicem așa, l-am apucat și eu, și alți tineri de vârsta mea. La Iași s-a bucurat de afecțiunea aproape unanimă și de sprijinul tuturor elevilor săi. Putem să spunem că aici și-a găsit în cele din urmă, la bătrânețe, o familie. Era înconjurat, într-adevăr, cu mare admirație, de studenții lui din prima generație, Vasile Arvinte, Liviu Leonte, Ecaterina Teodorescu, Ștefan Giosu, N.A. Ursu, cât și de cei de după 1971, Dumitru Irimia, Carmen Pamfil, Cristina Florescu, Oana Popârda, Ioan Oprea și alți câțiva. Roiu în jurul lui, firește, și tot felul de personaje ciudate. Ultima lui suită era constituită din patru prieteni, și aici trec la altă categorie, la alt capitol, cel al prietenilor. Avea deci niște prieteni „intimi”, cu care lua masa, de câteva ori pe săptămână, la Casa Universitarilor, și cu care conversa zilnic: profesorul Ștefan Cuciureanu, reputat italianist, cunoscut și foarte simpatizat în mediile academice ieșene pentru fronda nastratinească pe care o practica, apoi Iosif Naghiu, un istoric care își făcea veacul la Biblioteca Eminescu, cercetând numai el știe ce, până la urmă, totuși, un cercetător cu contribuții reale, deși modeste. În fine, anturajul din acei ani ai lui G. Ivănescu îl includea pe Octav Tcaciuc, cunoscut clasicist, mai puțin ilustrat în știință, dar un foarte bun profesor de liceu, de la care eu însumi am învățat ceva latină în niște meditații oficiale organizate de facultate, gratuit, pentru candidații la admitere. În compania acestora, Ivănescu putea fi văzut aproape zilnic la masă, la Casa Universitarilor. Ceea ce îl diferenția pe el, pe Ivănescu, de prietenii lui, ca și de celelalte persoane din peisaj era aspectul fizic. Acest lucru îți atrăgea atenția și mi-am confirmat această impresie consultându-l pe prietenul și colegul Ioan Oprea, fiindcă, tineri cercetători, ni se întâmpla uneori să ne vedem cu ei acolo. Ivănescu era întotdeauna îmbrăcat

în cămașă albă impecabilă, cu cravată și costum, pe când ceilalți erau îmbrăcați destul de proletar, ca noi toți, de altfel, cu cămăși cu mâneci scurte vara, și cu ce se mai întâmpla pe acolo în alte anotimpuri. Ivănescu era însă, repet, întotdeauna îmbrăcat în cămașă albă, atât de obstinat, încât aceasta părea aproape o manie la el. Mai avea de altfel și alte ticuri, să le spunem, nosofobice. Uneori, de exemplu, nici nu mai dădea mâna cuiva, ci întindea numai un deget, ceea ce părea, cum și era într-adevăr, foarte ciudat. Această manie nosofobică îl determina să se ferească cu orice chip de orice fel de microbi... Cu toții știm bine că a purta zilnic câte o cămașă albă este aproape un lux, care nu se află la îndemâna oricui. Or, la jumătatea anilor '80 ai secolului trecut, în epoca celor mai mari privațiuni din vremea comunistă, Ivănescu își permitea acest lucru și mărturisesc că pentru mine acest detaliu aparent minor era însemnul sau marca unei personalități superioare, în ciuda, repet, a fragilității corporale evidente.

Ivănescu nu a avut norocul sau șansa unui Iordan, de exemplu, care pe vremuri, chiar după ce împlinise vârsta de 60 de ani, a mai produs lucrări importante. Bolnav și slăbit, Ivănescu a redactat *Istoria limbii române* în condiții, se poate spune, eroice. Desigur că au rămas destul de multe imperfecțiuni, cartea aceea avea multe greșeli de tipar, el însuși era conștient și nemulțumit de acest fapt. Când dăruia cuiva un exemplar, dura cam o jumătate de oră până făcea corecturile necesare, la pagini al căror număr îl învățase pe de rost! Între prietenii apropiați, în afară de cei pe care i-am menționat mai înainte, mai trebuie menționați Haralambie Mihăescu și Eugeniu Coșeriu. Haralambie Mihăescu, el însuși membru corespondent al Academiei și o personalitate importantă a culturii românești în general și a filologiei românești în special, ar trebui poate și el să fie recuperat ca reprezentant de seamă al Școlii filologice ieșene. Autor al unor cărți fundamentale despre latina balcanică, despre influența grecească asupra limbii române, al unor valoroase ediții din scriitori latini, greci sau bizantini, a fost un mare erudit. Între cei doi prieteni a existat un schimb de scrisori – în custodia mea se află vreo douăzeci și ceva de scrisori de la Mihăescu către Ivănescu. Este vorba de o corespondență aproape exclusiv științifică și este emoționant să vezi cum oamenii de știință, profesorii noștri de altădată, își scriau pe trei-patru pagini, de câte două ori pe săptămână, informații încărcate de erudiție, dar și cu întrebări de felul: „Ai citit la pagina cutare? Ești de acord cu ce spune cutare în articolul din revista cutare?” „Dar cartea aceea nu poți să mi-o procuri?” Avem deci a face cu o corespondență savantă, așa cum ne imaginăm că se făcea pe vremea lui Cicero sau, mai târziu, în Renaștere ori pe vremea lui Leibniz. Iată deci un minunat obicei, o formă de comunicare intelectuală, care a dispărut astăzi, când ne scriem succint prin intermediul internetului, când avem acces imediat și direct la cele mai multe din cărțile necesare, care ne stau la dispoziție în format PDF. Corespondența savantă între Ivănescu și Mihăescu reprezintă o mărturie a hărniciei și a eleganței științifice care pe noi, azi, nu ne mai poate caracteriza.

Îl mai caracteriza pe Ivănescu cultul magiștrilor. Din Alexandru Philippide, făcuse un veritabil cult, atât în jurul persoanei Philippide, cât și în jurul învățatului Philippide. Încerca să-i preia ideile, să le înțeleagă și să i le ducă la capăt, chiar și atunci când nu prea aveau șanse să fie continuate, cum este, o spun mulți, teoria despre baza de articulație ca fundament al explicării schimbărilor în limbă. Ivănescu își însușise această teorie și voia neapărat să o ducă mai departe. De asemenea, în cercul acesta al cunoștințelor apropiate de personalitatea pe care o evocăm acum trebuie menționat Petru Caraman. Nu insist nici asupra acestui personaj, fiindcă am publicat deja corespondența dintre cei doi în revista „Limba română” de la Chișinău, unde textele pot fi accesate cu ușurință on-line². Petru Caraman fusese profesorul lui Ivănescu, dar devenise un mare admirator al tânărului cercetător Ivănescu. Deși acesta încă nu produsese prea mult, Caraman i se adresa ca unui geniu merit să dea națiunii opere fundamentale despre istoria limbii române. Am publicat deja acea scrisoare, care este pilduitoare pentru ceea ce înseamnă generozitatea unui profesor autentic față de discipolul său, căruia îi scrie fraze precum: „ești cel mai mare și cel mai în stare să ne dai o istorie a limbii române și o vei da și națiunea îți va fi recunoscătoare”, lucruri care ar putea părea bombastice, dacă n-ai ști despre ce este vorba și dacă timpul n-ar fi confirmat intuițiile bătrânului slavist. Ivănescu însuși îi era recunoscător profesorului Caraman, purtându-se cu el extrem de respectuos. Am fost odată de față la o întâlnire dintre ei, în public. Student de 20 de ani, am fost foarte impresionat de gestul de extremă reverență din partea lui Ivănescu. Prilejul a fost sărbătorirea profesorului Ivănescu la împlinirea vârstei de 65 de ani în Sala Senatului. Erau prezenți acolo rectorul de atunci, prorectorii, decanul, șefi de partid, membri ai senatului, câțiva studenți. De la prezidiu, observându-l în sală pe Petru Caraman, care era îmbrăcat de vară, potrivit anotimpului, dar foarte modest, cu o cămașă și cu pantalonii obișnuiți, cu pălăria pusă pe masă în fața sa, Ivănescu a plecat așadar de la prezidiu, s-a dus direct până la Caraman să îl salute. Nu s-au îmbrățișat, nu am văzut gesturi de efuziune, l-am auzit doar pe Ivănescu spunând: „Bună ziua, domnule profesor!”. Eram student în anul I sau al II-lea, neobișnuit cu asemenea gesturi „din lumea veche”, ne-proletare. Nu știam prea multe despre cele două personaje, dar mi-am dat seama că ceva important în ordine simbolică se petrece în acel moment.

Cu autoritățile politice și universitare G. Ivănescu se afla într-o stare de prudentă și permanentă defensivă. Nu era ceea ce se cheamă un opozant, n-avea nicio veleitate politică, dimpotrivă, a trebuit o viață întreagă să lupte împotriva consecințelor unor etichetări care i se puseseră încă din tinerețe, cum că ar fi avut, de exemplu, simpatii de dreapta. Nu era cazul, deoarece, încă din adolescență, Ivănescu n-a avut simpatii decât pentru știință. Ar fi fost dispus să facă unele

² *O prietenie exemplară. Petru Caraman și Gheorghe Ivănescu în corespondență (I–IV)*, nr. 1–2, 3–6, 7–8, 9–10 (cf. <http://www.limbaromana.md/index.php>).

concesii, numai să fie lăsat să facă știință; de aceea, în raport cu autoritățile, cum spuneam, se afla în această stare de defensivă. Era foarte mulțumit, în ultima parte a vieții, că era nu doar lăsat, ci și sprijinit să finalizeze și să publice *Istoria limbii române*, capodopera sa. Apariția acestei cărți a fost realmente un eveniment cultural și științific, dar și politic fiindcă, într-adevăr, era o carte impozantă, care acoperea un gol evident și răspundea unei nevoi culturale majore. Cartea a apărut la editura Junimea din Iași, cu eforturi editoriale și tipografice considerabile, dată fiind complexitatea obiectivă a textului.

Îl mai caracteriza o grijă excesivă, „maternă” s-ar putea spune, față de discipoli, mai ales în ultima parte a vieții sale. Nu știu cum s-a comportat în tinerețe cu primii săi elevi, cei care au devenit ulterior profesorii noștri, Vasile Arvinte, N.A. Ursu, Al. Andriescu, Liviu Leonte și ceilalți, dar cu generația mea a fost foarte generos și grijuliu. Cu subsemnatul, poate, mai puțin, dar asta mai ales din cauza mea, care nu sunt excesiv de comunicativ. În schimb, mai ales cu doamnele se purta extrem de îndatoritor. La un moment dat, Ivănescu ajunsese la convingerea că două dintre cele mai bune discipole ale lui, zicea el, din ultima generație, Maria Atasiei și Lucia-Gabriela Ionescu, merită să devină cercetătoare la Institutul de Lingvistică, așa încât încerca să își folosească influența și autoritatea morală în acest scop. A reușit la un moment dat să determine scoaterea la concurs a unor posturi de începători. Țin minte că atunci, când nu existau telefoane mobile și nici internet, a pornit el însuși să le caute pentru a le anunța de concurs pe cele două potențiale candidate, adică la Bucium, unde locuia domnișoara Atasiei și, respectiv, la Huși, unde locuia domnișoara Ionescu, ca să le convingă să participe la concurs.

Îndrăznesc să relatez și o întâmplare care mă privește personal. Am mai evocat acest moment emoționant pentru mine. Eram deja doctorand, îndrumătorul meu oficial era profesorul Vasile Arvinte. La un moment dat, pe la sfârșitul anilor '80 ai secolului trecut, unicul fiu al profesorului Arvinte „a rămas”, cum se spunea în jargonul epocii, în Elveția, unde studia, refuzând să se mai întoarcă în țară. Vasile Arvinte a fost atunci decăzut brutal din toate funcțiile și drepturile sale, inclusiv din cea de prorector al Universității, pe care o ocupa pe atunci, ca și din cea de conducător de doctorat. Văzând că am rămas fără mentor/călăuzitor doctoral, profesorul Ivănescu, care n-avea nicio datorie față de mine, nu-mi era îndrumătorul oficial, s-a însărcinat singur să îmi rezolve problema. A plecat la București ca să-mi găsească un înlocuitor și l-a găsit în persoana lui Boris Cazacu, de la Universitatea din București. Într-o scrisoare, Ivănescu îmi „raportează” în amănunt cum s-a dus el la București, ce a vorbit și cum l-a convins pe Cazacu să mă primească etc. Totul presărat cu aprecieri și remarci extrem de măgulitoare la adresa neînsemnatei mele persoane.

Cel mai fidel discipol al lui era în epocă un anume domn Mățel, student întârziat, pe care acceptase să îl îndrume în redactarea lucrării de licență. Omul era

complet „nevinovat”, ultimul din an, cu note foarte mici, neîn stare să scrie o frază inteligibilă. Era de fel din Vrancea, nici nu mai știu ce s-a întâmplat cu el, dacă a reușit să treacă licența sau nu. Ce îmi amintesc este faptul că devenise, în vara respectivă, un fel de umbră zilnică a profesorului, care îl accepta și încerca să îl ajute, fără să-și dea seama că pe acest domn Mățel de fapt nu-l prea ducea mintea la ceva. Ivănescu se dăruia, prin urmare, oricui îl solicita. Ca să închei acest capitol, aș spune că pentru noi, cei câțiva tineri din anturajul său, era aproape de neînțeles cum se face că totuși această persoană atât de generoasă și de altruistă nu putea să se înțeleagă cu propria familie.

Se autodefinia ca lingvist, dar un lingvist cu deschideri culturale multiple, mai ales spre istorie, filosofie și literatură. Se recunoștea drept discipol al lui Philippide, așadar, în esență, un neogramatic. Și-a propus să continue și să dezvolte prin elemente personale doctrina profesorului său, deschizând astfel căi către un nou tip de lingvistică, o lingvistică integratoare, antropologică. Cred că nu e întâmplător faptul că atât Eugeniu Coșeriu, cât și G. Ivănescu au avut în vedere această idee, de a oferi ei înșiși un nou model de lingvistică, o nouă sinteză. Ivănescu spunea că totul trebuie explicat nu prin sistem, adică nu prin niște legi interne ale sistemelor, ci prin om, prin voința și prin nevoile acestuia. Așadar, lingvistica pe care o propunea el trebuia să fie o lingvistică antropologică, o lingvistică care să îmbine istoria propriu-zisă, socială, cu gramatica istorică. El căuta să găsească explicații la probleme cum ar fi acțiunea legilor fonetice, limitarea în timp a acestora, în raport cu istoria propriu-zisă, cu mișcările populațiilor, cu popoarele migratoare, cu schimbările sociale interne și așa mai departe, nemaivorbind de domeniul semanticii, unde explicațiile de această natură erau obligatorii. Ivănescu aborda frontal teme și domenii foarte diverse, așa încât, până la urmă, a frecventat cam tot spectrul cercetării filologico-lingvistice, de la fonologie, poetică, stilistică, gramatică, terminologie, lexicologie, semantică, până la teoria generală a limbajului. În plus, s-a preocupat de indo-europenistică (cursul său facultativ de morfologie comparată indo-europeană este singurul pe care l-am putut audia timp de un semestru întreg!), a dorit să dea o ediție critică proprie operelor lui G. Ibrăileanu, a editat (ajutat de Carmen Pamfil) texte fundamentale ale lui A. Philippide etc. Totuși, cred, punctele lui forte, pe care se cade să le apreciem în perspectiva aceasta evaluativă a posterității, sunt istoria limbii române și istoria limbii române literare. Tratatul său de *Istoria limbii române* din 1980 – Iordan a avut dreptate în ampla recenzie laudativă publicată la apariție – a fost singurul de până atunci, și este și acum, complet. Sigur, în ciuda celor aproape 800 de pagini ale sale, și *Istoria* lui Ivănescu este destul de sumară, ținând seama de complexitatea și de vastitatea domeniului, dar este singura care prezintă realmente cuiva interesat să vadă întreaga istorie a limbii române, de la origini până în epoca când a fost scrisă, ce s-a întâmplat cu limba română atât în ceea ce privește

dinamica interioară, adică gramatica istorică, lexicologia istorică, fonetica istorică, cât și relațiile cu istoria propriu-zisă.

G. Ivănescu a fost un om de știință autentic și un om de caracter. Deținea o devoțiune dusă până la sacrificiu în scopul cunoașterii pure, dezinteresate. Pentru el era evident faptul că valoarea supremă era cunoașterea. Nu părea să fie un om religios, eu n-am observat la el gesturi de credință, dar nici afirmații ateiste directe. Părea să aibă o singură credință, iar aceasta era cunoașterea, știința. Era foarte critic în chestiunile științifice unde se simțea competent, dar și autocritic în raport cu sine însuși. Criticismul său în aparență exagerat se manifesta pe un fond de onestitate fără cusur.

Corolar al spiritului critic, imaginația era și ea unul din atributele personalității profesorului nostru. Era într-adevăr un om care avea forța de a imagina, de a proiecta într-un viitor ipotetic idei inedite. Îți transmitea prin felul său de a fi convingerea că știința fără imaginație și curaj nu prea este creatoare, nu duce oricum înaintea carul cunoașterii. Ivănescu deținea în grad înalt această propensiune către nou, către ipoteze îndrăznețe, contrabalansat de spiritul acesta critic permanent. Sunt unii care aveau poate impresia că este supărător să îl auzi mereu și să citești frecvent în articolele lui rectificări precum „am greșit acolo”, „m-am înșelat în articolul cutare sau la pagina cutare sau când am scris cutare lucru”.

În plus, G. Ivănescu era un polemist reductabil. La aniversarea a 100 de ani de la nașterea sa, doamna Elvira Sorohan a ținut o comunicare magistrală chiar despre această retorică particulară a polemistului G. Ivănescu. Se poate spune că poziționarea combativă, critică îl stimula! Cea mai cunoscută dintre polemicele în care Ivănescu s-a angrenat, și cea mai ilustrativă din punctul meu de vedere, a fost cea cu Ion Gheție. Ilustrul filolog bucureștean a fost printre puținii care a acceptat de la început teoria principală a lui Ivănescu, privitoare la existența varietăților regionale ale vechii române literare (Ivănescu le denumise „dialecte literare”). Gheție nu numai că a acceptat această teorie, dar a și continuat-o, a adâncit-o și i-a oferit o armătură teoretică și empirică mult mai solidă. În ceea ce mă privește, mi-am însușit-o și o transmit studenților mei sub denumirea de „teoria Ivănescu–Gheție”. Ca un detaliu anecdotic semnificativ, convergența de concepție între Ivănescu și Gheție se poate explica, probabil, parțial și prin relațiile personale foarte reci pe care cei doi le aveau cu Alexandru Rosetti. Ion Gheție nu a fost deloc iubit de către Rosetti, așa încât, în ciuda preocupărilor comune, s-a declarat discipol al lui Tudor Vianu și nu al lui Al. Rosetti, el însuși autor al unei *Istории a limbii române*. Când îl privește pe G. Ivănescu, acesta a publicat prin anii 1950 în „Buletinul Institutului de Filologie Română «A. Philippide»”, o lungă recenzie, de dimensiunile unui studiu, la una dintre edițiile succesive ale *Istoriei* lui Rosetti, în care arată caracterul incomplet, limitat, lipsit de bază teoretică, inventariind și multele erori de detaliu al acesteia. Al. Rosetti se va „răzbuna” în prefața „ediției definitive”, din 1983, a *Istoriei* sale, referindu-se la *Istoria* lui Ivănescu ca la o lucrare „încălcită”.

În ciuda unor evidente și esențiale afinități, între Ivănescu și Gheție s-a iscat o polemică aprigă pe tema „leagănelui limbii române literare”. G. Ivănescu a ținut să apere poziția sa inițială, cea susținută anterior și de Nicolae Iorga și de P.P. Panaitescu, potrivit căreia Maramureșul, mai precis mănăstirea Peri, ar fi locul unde au fost elaborate primele traduceri românești cu conținut bisericesc, deși Ion Gheție adusese dovezi istorice și textuale convingătoare care indicau ca „patrie” a originalelor textelor rotacizante zona Banat-Hunedoara, regiune intens calvinizată în secolul al XVI-lea. Schimbul de replici dintre cei doi învățați poate fi luat ca model pentru studiul polemicii științifice autentice, lipsite de impuritățile atacurilor la persoană.

Privind cu seninătate/imparțialitate opera lui G. Ivănescu, la aproape treizeci de ani de la moartea creatorului ei, cred că putem vorbi de o operă încheată, originală, de o apreciabilă diversitate, din care putem învăța, pe care o putem preda studenților noștri, pe care o putem continua, pe care o putem accepta în detalii sau în ansamblu. Cu toate acestea, eu cred că, într-o perspectivă absolută, putem vorbi mai degrabă de un eșec, în același sens în care despre opera lui Humboldt s-a vorbit ca despre un eșec, un eșec în raport cu proiectul inițial al învățatului. La Biblioteca Filialei din Iași a Academiei se află depozitate zecile de lucrări în manuscris, în stadii diferite de elaborare, pe care Ivănescu le-a lăsat, cărămizi disparate ale unui vast edificiu pe care el l-a proiectat și la a cărei realizare visa. Sigur că noi, tinerii de altădată, cu prudența și realismul nostru „bătrânicos”, priveam cumva amuzați și înfiorați la profesorul nostru, un om de 70 de ani, cum plănuiește finalizarea unor opere magnifice, înțelegând că dincolo de donquijotismul evident, suntem martorii combustiei unice a unei mari personalități. Prin urmare, în raport cu proiectul său de a crea o nouă lingvistică, în stare să convingă pe toată lumea, trebuie să fim onești cu noi înșine și să recunoaștem că n-a reușit. Opera lui reală, așa cum este ea, este o operă admirabilă, dar proiectul acesta inițial n-a putut fi dus la capăt.

G. IVĂNESCU, A PORTRAIT *IN AETERNUM*

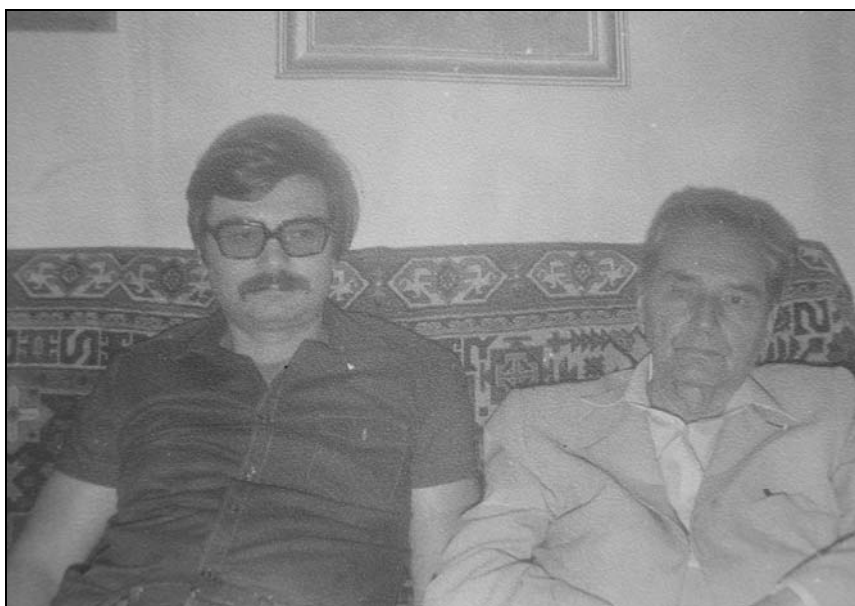
ABSTRACT

This article represents an evocation of G. Ivănescu's personality, from the perspective of one of his disciples. We try to sketch G. Ivănescu's physical and spiritual portrait, as well as the portrait of the academic framework within the linguist evolved. There are evoked persons around him like family, friends and disciples.

Keywords: *Ivănescu, portrait, character properties*

Gheorghe Ivănescu între Iorgu Iordan și Petru Caraman, la începutul anilor 1970.

Gheorghe Ivănescu și Eugen Munteanu, în anul 1985.

Gheorghe Ivănescu, la începutul anilor 1970.

